

Roberto Bolaño op bezoek in België: niemand blijft onberoerd

Ilse Logie

We schrijven 13 januari 2001. Als recensent voor *De Morgen* en *Trouw* woon ik in Brussel een discussieavond bij over Chileense literatuur, waartoe het initiatief werd genomen door de Chileense ambassade. Een van de genodigden is de dichter en romancier Roberto Bolaño. Aanleiding is de Nederlandse vertaling van zijn roman *Los detectives salvajes* bij Meulenhoff, het vijfhonderd bladzijden tellende *De woeste zoekers* (door Aline Glastra Van Loon, 1998; later heruitgebracht onder de titel *De wilde detectives*) dat ik met stijgende bewondering heb gelezen. Bolaño heeft er de belangrijkste Latijns-Amerikaanse literaire onderscheiding voor gekregen, de Rómulo Gallegos-prijs. Bij de uitreiking hield hij een opgemerkt pleidooi voor radicaliteit en internationalisme. Ongeremde zelfexpressie of streven naar herkenning bij de lezer hadden volgens hem hun tijd gehad. Hedendaagse schrijvers, betoogde hij nog, horen maar op één plaats thuis, namelijk in de Republiek der Letteren. Als ze al een vaderland hebben, is het dat van hun taalgebied, in zijn geval het Spaans. Hoeveel Latijns-Amerikanen zijn in de loop der jaren niet, door politieke of economische omstandigheden, in Spanje beland (Bolaño zelf woonde achtereenvolgens in Chili, Mexico en Catalonië)? En hoezeer zijn, om dezelfde redenen, in Latijns-Amerika de onderlinge landsgrenzen niet vervaagd? Nu de ontwikkelingen in de wereld zo hard gaan, aldus nog de laureaat in 1999, zit er voor een kunstenaar niet veel anders op dan juist dat onbekende te exploreren. Merkwaardig is wel hoe gauw hij dan bij de historische wortels van de moderniteit uitkomt.

Met veel overgave paste Bolaño dat credo toe in zijn bekroonde roman. De lezer maakt er op een overrompelende manier kennis met de Latijns-Amerikaanse kunstscène in het algemeen en de Mexicaanse literatuur in het bijzonder. De hoofdpersonages - de “woeste zoekers” uit de titel - zijn twee *poètes maudits*, de Mexicaan Ulises Lima en zijn naar Mexico uitgeweken Chileense vriend Arturo Belano, alter ego van Bolaño. Ze rekenen af met enkele *monstres sacrés* uit hun verleden, zoals de verpletterende Pablo Neruda en de alomtegenwoordige Octavio Paz. Tegelijkertijd nemen ze zich voor samen een literaire beweging uit de jaren twintig van de XXe eeuw, het “viscerale realisme” (in het echt het “infrarealisme”), nieuw leven in te blazen, als een soort hommage aan de oprichters ervan. Paradoxaal genoeg ligt de oorsprong van de op de toekomst gerichte stroming van Lima en Belano dus in het verleden; de dichters “kijken achteruit naar een punt maar verwijderen zich ervan, linea recta naar het onbekende”. Zoals zoveel in deze roman houdt de naam van de groep het midden tussen een grap en bittere ernst. Lima en Belano, die evenals de auteur in de jaren vijftig geboren werden, werken als een magneet op de *bohème* van Mexico City. Luidruchtig verkondigen ze hun ideeën van totale ongebondenheid, radicale moderniteit en utopische maatschappelijke veranderingen in tijdschriften en pamfletten die, zoals dat een avant-gardebeweging betaamt, geen lang leven beschoren zijn. Poëzie maakt de kern uit van hun bestaan, ze hebben er alles voor over, zelfs de absolute marginaliteit. Maar wat is poëzie?

Om een antwoord te vinden op die vraag besluiten beide dichters een zoektocht te ondernemen naar de oermoeder van het viscerale realisme, de excentrieke Cesárea Tinajero, die op een goede dag en op mysterieuze wijze in de Sonorawoestijn van Noord-Mexico is verdwenen. Ze zullen haar vinden. De ironie van het lot wil echter dat ze, onmiddellijk nadat ze haar hebben opgespoord, betrokken raken bij een schietpartij waarin de mythische dichteres omkomt zonder dat er een samenhangend beeld van haar is ontstaan. Ze is, kortom, even ongrijpbaar als het wezen van de poëzie.

Terug naar die januari-avond in Brussel. Er zit slechts een handvol mensen in de zaal. Zoals hij dat later nog vaak zal doen, trekt Bolaño van leer tegen het Chileense establishment, dat nooit openlijk afstand heeft genomen van het Pinochet-regime, en tegen Chili's

belangrijkste literaire exportproduct Isabel Allende, met in haar kielzog de overgecommercialiseerde “nieuwe Chileense roman”. Bolaño gaat hard in de clinch met dichter Jaime Quezada, boegbeeld van de conservatieve krant *El Mercurio*, die alles belichaamt waar Bolaño van huivert. Hij doet geen enkele poging om diplomatisch te zijn, maar provoceert. Zelf kan hij zich inmiddels financieel staande houden, en hoeft hij geen baantjes meer aan te nemen als bewaker op een camping aan de Costa Brava of als havenarbeider. Dankzij het relatieve succes van *Los detectives salvajes*, aanvankelijk in de Spaanstalige wereld en langzamerhand in heel Europa, kan hij van zijn pen leven en krijgt hij columns aangeboden. Jorge Herralde, uitgever van het gezaghebbende Anagrama heeft hem onder zijn vleugels genomen.

De woeste zoekers zal echter weinig weerklank krijgen in de Nederlandse en Vlaamse media. Toch brengt Meulenhoff in de daaropvolgende jaren nog Bolaño's Chileense romans uit: *Het lichtende kwaad* (2002, *Estrella distante*) en *Chileense nocturne* (2004, *Nocturno de Chile*). Ze slaan slechts mondjesmaat aan. De rest van het verhaal is bekend: een heuse Copernicaanse omwenteling, die de auteur wereldberoemd heeft gemaakt in de hele westerse wereld. Er is bijgevolg veel veranderd sinds die winteravond in Brussel van 2001. De belangrijkste gebeurtenis is ongetwijfeld de vroegtijdige dood van Bolaño geweest in juli 2003. Hij was pas vijftig en stierf aan de gevolgen van een leverziekte. Zijn magnum opus 2666 bleef hierdoor onvoltooid, en verscheen postuum in 2004. Een tweede factor die een cruciale rol heeft gespeeld in deze spectaculaire omwenteling, is de steile opgang van Bolaño in de V.S., waar *The Savage Detectives* en 2666 mettertijd tot regelrechte bestsellers uitgroeiden.

Maar laten we opnieuw terugkeren naar 2001. Na afloop van het debat organiseert uitgeverij Meulenhoff een etentje met Bolaño, die de strijdbijl heeft begraven en zich van zijn charmantste kant toont. Wel laat hij zijn ongenoegen blijken over de vertaalpolitiek van Meulenhoff, en kan hij maar niet begrijpen waarom eerst *Los detectives salvajes* in het Nederlands werd vertaald (het antwoord is eenvoudig: omdat deze roman bekroond werd). Ik fungeer als tolk en hij komt los. Hij vertelt honderduit over zijn plannen op korte termijn. Zijn feitelijke kennis over België is verbluffend. Hij somt de plekken op die hij de komende dagen wil aandoen. Ze liggen niet allemaal voor de hand, zeker niet bij een eerste bezoek aan ons land. Hij wil Oostende leren kennen, omdat het de stad van Ensor is. En ook Namen staat op zijn verlanglijstje, omdat hij zich een zielsverwant voelt van het sarcasme van de Naamse schilder Félicien Rops. Hij peilt naar de verschillen tussen Vlaanderen, Wallonië en Nederland. Hij denkt dat Nederland hem beter zal liggen omdat ze er een open geest hebben – hij spreekt vol lof over hun drugsbeleid en toont zich een voorstander van de coffee shops. Op Vlaanderen, dat hij associeert met eng nationalisme, heeft hij het minder begrepen. Ik probeer hem een wat genuanceerder kijk op de twee buurlanden bij te brengen, maar hij wil het allemaal met eigen ogen gaan bekijken. Tot slot zet hij een boom op over goede literatuur en over zijn persoonlijke canon, die later terecht zal komen in de bundel *Entre paréntesis*.

Daarna vindt het interview plaats, dat in een afgeslankte vorm gepubliceerd werd in de boekenbijlage van *De Morgen* op woensdag 17 januari 2001. De omstandigheden zijn verre van optimaal: een luidruchtig restaurant waar het hard roepen is om het lawaai te overstemmen. Hieronder volgt de integrale versie van ons gesprek. Na afloop wil Bolaño nog wat Brusselse cafés leren kennen, die hem inspireren tot uitspraken over het reilen en zeilen in de literatuur. Die extra uren zullen me altijd bijblijven. Vooral van zijn fabelachtige belezenheid en zijn ongebreidelde literaire engagement kom ik onder de indruk. Geen twijfel mogelijk: deze auteur heeft heel wat in zijn mars, en zal van zich doen spreken.

Interview met Roberto Bolaño: 'De Chileense literatuur bestaat niet'

Afgelopen weekend vond in Brussel een tweedaagse over de Chileense literatuur plaats. Opgemerktte aanwezige was auteur Roberto Bolaño (Santiago, °1953), van wie zopas bij Meulenhoff de roman *De woeste zoekers* werd uitgebracht (zie bespreking in De Morgen 20/12/2000). Hij had geen goed woord over voor de zogenoemde 'nieuwe Chileense roman': een verkoopsstrategie van uitgeverij Planeta om een groep volgelingen van de in 1996 overleden José Donoso aan internationale roem te helpen, luidde zijn onverbiddelijke oordeel. Nooit verlegen om een provocerende uitspraak, meent Bolaño dat de Latijns-Amerikaanse literatuur af moet van dit soort hokjes, die aan geen enkele werkelijkheid meer beantwoorden.

U steekt de draak met de mediageilheid van de hedendaagse Chileense schrijvers, maar doet dit verschijnsel zich niet overal in de wereld voor, en bent u niet bang dat u hetzelfde aan het overkomen is? 'De woeste zoekers' werd door een gezaghebbend Spaans criticus aangeprezen als 'de roman die Borges had willen schrijven'. Is dit niet wat overdreven?

De Chileense literatuur is erger, omdat de zelfgenoegzaamheid er alomtegenwoordig is. Tweederangs auteurs als Isabel Allende, Antonio Skármeta of Luis Sepúlveda worden erg overschat. Enkele uitzonderingen niet te na gesproken – de betere Donoso, Carlos Franz, Gonzalo Contreras, enkele jonge auteurs die niet gek bezig zijn – is Chili helemaal geen land van romanciers, maar van dichters. En dan heb ik het niet in de eerste plaats over Neruda, die ik een magere heruitgave van Walt Whitman vind – afgezien nog van het feit dat hij eigenlijk erg reactionair was en een heuse 'establishmentcommunist', maar over Nicanor Parra, onze ironische anti-dichter die nu bijna negentig is. Hoewel op de kwaliteit van de Chileense poëzie eveneens veel af te dingen valt. Er is een populair spreekwoord in Chili dat zegt: 'Til een steen op en er ligt een dichter onder', maar weinigen zijn echt uitverkoren. Ik wil helemaal geen Chileens auteur zijn omdat ik niet weet wat dat zou moeten betekenen en omdat ik de meeste Chileense romanciers saai en zelfgenoegzaam vind. De Argentijnse en de Mexicaanse literatuur zijn stukken interessanter omdat ze een geweldige traditie hebben. Daarenboven groeien de nationale literaturen in Latijns-Amerika steeds dichter naar elkaar toe, en onder druk van de historische omstandigheden is er ook een sterke wisselwerking met Spanje: tijdens de Spaanse Burgeroorlog stak het kruim van de Spaanse dichters noodgedwongen de Atlantische Oceaan over, terwijl de dictaturen van de jaren '70 en '80 een omgekeerde beweging op gang brachten. Omdat ik al decennialang in Spanje woon, weigeren sommigen mij tot de Chileense literatuur te rekenen, maar dat laat me koud. Van enkele Mexicaanse auteurs van de 'crack-generatie' als Jorge Volpi of Ignacio Padilla ontvang ik meer steun. Carlos Fuentes had het bij het rechte eind toen hij gewag maakte van één enkel Spaanstalig 'gebied van de verbeelding'. En wat het tweede deel van de vraag betreft: ik sta nu inderdaad even in de schijnwerpers, maar ik besef terdege hoe vluchtig dit succes is. Ik heb in mijn leven al zoveel meegemaakt, en zulke erge dingen dat ik me niet van de wijs laat brengen door hoge royalties of veel publiciteit. Bovendien ben ik erg veeleisend, mijn literaire waardenschaal is het resultaat van een jarenlange omgang met kunst, en wanneer ik mijn eigen boeken vergelijk met de klassieke waardenschaal, dan schaam ik me. Alleen op mijn bundel *Tres* – die uit drie lange gedichten bestaat – ben ik een beetje trots.

Uw roman 'De woeste zoekers' is het portret van een generatie die alle illusies is

kwijtgeraakt.

Het is inderdaad een portret van mijn generatie, een generatie die zich heel erg heeft geëngageerd en daar een hoge prijs voor heeft betaald, zeker in Latijns-Amerika. Sommigen hebben hun revolutionaire strijd met de dood bekocht of werden slachtoffer van militaire dictaturen, anderen zijn ten onder gegaan aan drugs of gestorven aan aids. Ik wil hun eer betuigen en de balans opmaken.

‘De woeste zoekers’ wemelt van de paradoxen: tegelijk treurig en geestig, hoog gegrepen en licht, gefragmenteerd en meerstemmig; de personages breken zich het hoofd over poëzie, maar ontplooiën zoveel verbeeldingskracht dat het boek niet zwaar op de hand wordt. Het is opmerkelijk dat u erin slaagt telkens weer tegenstellingen op te heffen. De structuur van de roman is open en gesloten tegelijk – open omdat het hele tweede deel uit schijnbaar op zichzelf staande verhalen is opgebouwd; gesloten omdat er een erg doordachte eenheid aan het boek ten grondslag ligt.

Daar heb ik bewust naar gestreefd: tegenstellingen boeien me in de mate waarin ze onderuit kunnen worden gehaald. Zo wordt er ook maar één gedicht in de roman geciteerd – van Rimbaud – hoewel poëzie er een hoofdrol in speelt. Ik heb er even aan gedacht om alle gedichten die aan bod komen integraal te reproduceren – zowel de voorbeelden die inspiratie leveren voor mijn personages als hun eigen gedichten – maar dat zou literaire zelfmoord geweest zijn. Op andere vlakken heb ik echter wel voet bij stuk gehouden, bij voorbeeld wat de opsommingen betreft. De eerste komt voor aan het begin van de roman en maakt deel uit van het dagboek van de student García Madero, die een statistiek bijhoudt van zijn orgasmen. Deze lijst heb ik opzettelijk behouden, hoewel ze veel lezers irriteert, omdat ik de typische leefwereld van een adolescent wilde oproepen. Net zoals ik, in het laatste deel, de pedante conversatie weergeef waarin een inventaris wordt opgemaakt van stijlfiguren, soorten metrum en ritme enz., uiteraard met een komische bedoeling, maar ook als een soort alarmsignaal. Ik stel namelijk vast dat tal van dichters vandaag de dag – en heus niet alleen beginners – geen flauw benul meer hebben van de technische, formele aspecten van hun vak, dat ze geen *métier* meer hebben. Dat stemt tot nadenken, het is eigenlijk stuitend. Veel dichters schrijven gewoon neer wat er in hen opkomt, ze produceren een goedkope, sentimentele retoriek zonder zich ook maar iets van de traditie aan te trekken. Gedichten zouden als het ware spontaan opwellen, wat een puberale onzin. Dat is vooral het geval in Latijns-Amerika, dat helaas nog altijd tot de ‘Derde Wereld’ behoort als het op vakmanschap aankomt. Als Europa vroeg of laat ook die weg inslaat, zal ik mij genoodzaakt zien om huurmoordenaar of drugsdealer te worden. Misdaadgolven komen naar het schijnt vooral in de zomer voor; de stortvloed van literaire middelmatigheid teistert ons daarentegen het hele jaar door.

Waarom laat u uw hoofdpersonages, de ‘woeste zoekers’ Arturo Belano en Ulises Lima niet zelf aan het woord? Waarom krijgen we ontelbaar veel verhalen over hen te horen, die elkaar uiteraard tegenspreken?

Om twee redenen. In de eerste plaats omdat in het andere geval, als Belano en Lima het woord zouden nemen, de roman niet meer zou hebben beantwoord aan wat mij voor ogen stond. Wanneer ik de eerste regel van een boek schrijf, dan is alles al jaren in mij aan het gisten en heb ik alle aspecten ervan, zowel de inhoudelijke als de formele, heel grondig overdacht. De verhalen die door de getuigen worden verteld, had ik van tevoren erg secuur in kaart gebracht. *De woeste zoekers* vormt een hecht weefsel waarin, ondanks de schijn, niets aan het toeval werd overgelaten.

Maar ik heb Belano en Lima om nog een andere reden het zwijgen opgelegd: als zij aan het woord waren gekomen, zouden alle overige personages volledig zijn verbleekt. Alles staat en valt namelijk met de beide ‘zoekers’. Daar komt nog bij dat ik veel meer geloof in een onrechtstreekse aanpak, in de zijdelingse blik, in het weglaten van wat voor de hand ligt. Het klinkt eveneens paradoxaal, maar iemand recht in de ogen kijken is vaak in de leegte kijken en betekent niet noodzakelijk dat je echt iets ziet. De ondervinding leert ons – maar ook in de klassieke literatuur was men daar al achter gekomen, en voor de XIXe-eeuwse roman was het de regel – dat een omweg soms te verkiezen valt boven de rechte weg. De Griekse goden werden altijd indirect aan ons voorgesteld, en dus was het uitgesloten dat mijn tragische helden, die ik ook een beetje als goden beschouw, de lezer frontaal tegemoet zouden treden. Ik beschouw mijn roman als tragisch, niet als episch. Arturo Belano, die erg veel op mij lijkt, komt trouwens in andere verhalen en romans van mij terug, en dus moest hij een beetje mysterieus blijven; hij is het bindmiddel van alle genres die ik beoefen. Ulises Lima heb ik jammer genoeg moeten laten sterven, omdat de Mexicaanse vriend die voor hem model had gestaan, Mario Santiago, verongelukt is. Ik ben de laatste hand aan het leggen aan een verhaal over Lima’s dood [postuum verschenen als “La muerte de Ulises” in *El secreto del mal*, IL]. Ik laat mijn personages ook steeds terugkomen. Dat is een principe dat veel voorkomt in de literatuur: bij Balzac, Cortázar, Saer, Marías.... Mijn werk en dat van Marías hebben weinig gemeen, maar ik ben een groot bewonderaar van Marías, die ik de beste Spaanstalige auteur van mijn generatie vind.

Het kost u blijkbaar geen enkele moeite om goede literatuur te herkennen? Vergist u zich daar nooit in?

Ik weet dat het hooghartig klinkt, maar ik onderscheid feilloos wat de moeite waard is van alle rommel die verschijnt, ook al kan ik geen criteria geven, het is een kwestie van instinct, noem het mijn zesde zintuig. Kwaliteit herken ik ogenblikkelijk. Het heeft natuurlijk ook met leeservaring te maken, en daarom begrijp ik schrijvers niet die zelden lezen, waar leren die dan hun vak? Theorie interesseert me daarentegen niet, ik hoef niet te weten waarom ik iets goed vind, dat zou trouwens weinig opleveren want geen enkele auteur schrijft vanuit abstracte concepten – of hoort dat toch niet te doen. Definities dragen namelijk altijd de sporen van de tijd waarin ze geformuleerd werden; van de gedichten van pakweg Byron of Ted Hughes kunnen we anno 2001 nog steeds genieten; hun bespiegelingen over poëzie zijn daarentegen verouderd. Vergeet niet dat mijn helden op zoek gaan naar het wezen van de poëzie, in de figuur van Cesárea Tinajero. Maar net wanneer ze op het punt staan bij haar te komen, sterft de grondlegster van het visceraal realisme, en de twee detectives dragen hiervoor verantwoordelijkheid. Maar dat maakt nu juist de tragiek uit: het is ook de liefde van Abélard en Héloïse die ervoor zorgt dat Abélard gecastreerd wordt. Academische definities zijn door hun aard zelf ontoereikend aangezien ze het bestaande in kaart brengen en baanbrekende dichters buiten die geijkte vormen treden. Wel heb ik vertrouwen in de literaire kritiek – als die beoefend wordt zoals het hoort. Het is volgens mij een apart genre dat ik hoog aansla. Ik vind wel dat we moeten blijven zoeken naar wat poëzie eigenlijk is, anders belanden we in confessionele aberraties zoals er meer dan genoeg zijn. Ik hoop vurig dat er nog meer van mij in het Nederlands vertaald wordt, zodat de lezers de kans krijgen om de ijzeren samenhang in mijn werk te zien. En stilletjes hoop ik dat ook mijn poëzie vertaald wordt, want eigenlijk ben ik in de eerste plaats een dichter.

Voor informatie over latere vertalingen van Bolaño in het Nederlands:

<http://www.meulenhoff.nl/nl/p4c347eec0595f/15751/roberto-bolano.html>

Voor zover mij bekend werd Bolaño’s hoop dat ook zijn poëzie in het Nederlands zou

verschijnen nog niet bewaarheid. Maar niets sluit uit dat dat in de toekomst gebeurt.